

ISLOM BANKINING MAHSULOTLARINI JORIY QILISH ORQALI BANK MAHSULOTLARINI KENGAYTIRISH IMKONIYATLARI

Mirzayuldashev Islombek Ilhomjon o'g'li

O'zbekiston Respublikasi

Toshkent Bank-moliya akademiyasi

Islom banki moliya tizimi bugungi kunda nafaqat musulmon mamlakatlarida, balki global miqyosda ham sezilarli darajada e'tibor qozonmoqda. Islomiy bank mahsulotlari va xizmatlari nafaqat diniy tamoyillarga asoslangan, balki ularning moliyaviy xavflarni boshqarish, shaffoflikni ta'minlash va adolatli iqtisodiy munosabatlarni rivojlantirishdagi samaradorligi ham diqqatga sazovordir.

O'zbekiston singari mamlakatlarda aholining katta qismi islom tamoyillariga amal qilgani sababli, ushbu bank mahsulotlariga talab ortib bormoqda. Shu bilan birga, milliy iqtisodiyotda yangi moliyaviy vositalarni joriy qilish va bank sektorini diversifikatsiya qilish zaruriyati islom bankining dolzarbligini oshiradi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, islom bank mahsulotlarini joriy qilish orqali nafaqat aholi ehtiyojlariga moslashish, balki bank tizimining xalqaro moliya bozorlaridagi raqobatbardoshligini oshirish, investitsiyalarni jalb qilish va iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sir ko'rsatish imkoniyatlarini tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Islom banki faoliyatining asosiy tamoyillari an'anaviy bank tizimidan farqli ravishda diniy (shariat) qoidalarga asoslanadi. Ushbu tamoyillar quyidagilardan iborat:

1. Foizsiz iqtisodiyot (Riba taqiqlanishi): Islom banklarida foiz olish yoki to'lash qat'iyan taqiqlanadi. Buning o'rniga, foyda va zarar taqsimoti asosida iqtisodiy munosabatlar amalga oshiriladi.

2. Real iqtisodiyotga asoslanish.: Islom banklari mablag'larini faqat real iqtisodiyotga ta'sir ko'rsatadigan loyihalar uchun yo'naltiradi. Mablag'larning spekulativ faoliyat uchun ishlatilishi man etiladi.

3. Risklarni taqsimlash (Gharar): Moliyaviy operatsiyalarda noaniqlik yoki risklarning asossiz darajada yuqori bo'lishiga yo'l qo'yilmaydi. Islom banki sheriklik asosida barcha tomonlarning manfaatlarini himoya qilishga harakat qiladi.

4. Adolat va shaffoflik: Islom banklari har bir moliyaviy operatsiyaning shaffofligini ta'minlaydi va adolatli iqtisodiy munosabatlarni rivojlantiradi.

5. Qimmatli qog'oz va aktivlarni ta'minlash (Tangible assets): Har qanday moliyaviy operatsiya ortida haqiqiy moddiy aktiv yoki xizmat bo'lishi kerak. Bu, shariat qoidalariga mos ravishda, spekulativ daromad olishni cheklaydi.

Asosiy mahsulotlar

1. Murobaha (Savdo asosidagi kreditlash): Bank mijoz talab qilgan aktivni (masalan, uskunani) sotib olib, mijozga oldindan kelishilgan foyda marjasi bilan sotadi. Bu kreditlash shakli, lekin an'anaviy foiz o'rniga, bank foyda marjasini oladi.

2. Ijara (Moliyaviy ijaraning islomiy shakli): Bank mijoz uchun aktivni sotib oladi va uni ma'lum muddatga ijaraga beradi. Mijoz ijarani to'lab boradi va muddat tugaganidan so'ng aktivni sotib olish huquqiga ega bo'ladi.

3. Musharaka (Hamkorlik asosidagi moliyalashtirish): Bank va mijoz o'z mablag'larini qo'shib, umumiy loyiha yoki biznesni moliyalashtiradi. Foyda oldindan kelishilgan ulushga muvofiq taqsimlanadi, zarar esa qo'shilgan mablag' miqdoriga qarab bo'linadi.

4. Modaraba (Investitsiya sherikchiligi): Bank investitsiya mablag'ini ta'minlaydi, mijoz esa loyiha boshqaruvini amalga oshiradi. Foyda oldindan kelishilgan ulushga qarab taqsimlanadi, zarar esa faqat bank tomonidan qoplanadi, agar zarar mijozning xatosi bilan sodir bo'lmagan bo'lsa.

5. Istisna va Salam (Oldindan to'lov asosidagi shartnomalar). Istisna: Buyurtma asosida ishlab chiqariladigan mahsulotlar uchun ishlatiladi. Bank mahsulotni ishlab chiqarishni moliyalashtiradi va so'ng uni mijozga sotadi. Salam:

Oldindan to'lov asosidagi savdo turi bo'lib, bunda bank mijozga kerakli mahsulotni keyinchalik yetkazib berish sharti bilan moliyalashtiradi.

Ushbu mahsulotlar orqali Islom banklari mijozlarning ehtiyojlarini qondirish bilan birga shariat qoidalariga muvofiq iqtisodiy faoliyatni rivojlantiradi.

Islom banki mahsulotlarini muvaffaqiyatli joriy qilishda huquqiy va tartibga soluvchi masalalar eng muhim to'siqlardan biri hisoblanadi. Islomiy moliya tizimi an'anaviy bank tizimidan farqlanadi, chunki u foizlarni taqiqlaydi, shuningdek, shariat qoidalariga qat'iy amal qiladi. Bu, o'z navbatida, huquqiy bazani yangilashni yoki yangi qonunlarni joriy qilishni talab qiladi. Ko'plab davlatlarda Islom banki uchun maxsus qonunchilik yo'q yoki mavjud bo'lgan qonunlar shariat tamoyillariga to'liq mos kelmaydi. Shu sababli, Islom banki tizimini qonuniy jihatdan tartibga solish va normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish zarurati mavjud. Shariatga mos moliyaviy mahsulotlar yaratish uchun huquqiy tizimda muhim o'zgarishlar va takomillashtirishlar bo'lishi kerak. Yangi qonunlar va me'yorlar nafaqat banklar, balki ularning mijozlari, xususan, tadbirkorlar uchun ham muhimdir, chunki ular bank xizmatlarini to'g'ri va ishonchli tarzda olish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Bu jarayonning kechikishi yoki to'xtab qolishi Islom bank mahsulotlarini kengroq joriy etishga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Islom bankini rivojlantirishdagi yana bir katta muammo – kadrlar tayyorlash va mutaxassislar yetishmovchiligi. Islom banki va moliyasi sohasida maxsus bilim va tajribaga ega bo'lgan mutaxassislar hali yetarli emas. Islomiy bank mahsulotlarini ishlab chiqish va amalga oshirish uchun nafaqat moliyaviy va iqtisodiy bilim, balki shariat qoidalarini yaxshi bilish zarur. Bunday mutaxassislar odatda maxsus o'quv dasturlari va kurslardan o'tgan bo'lishi kerak. Afsuski, bugungi kunda ko'plab oliy o'quv yurtlarida Islom banki va moliyasi bo'yicha yetarli o'quv dasturlari mavjud emas. Natijada, mutaxassislar tayyorlashda muammolar yuzaga kelmoqda va bu Islom banki tizimining rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bunda, eng avvalo, davlat va moliya institutlari tomonidan yangi kurslar, seminarlar va amaliyotlar tashkil etish lozim. Shu bilan birga, mavjud kadrlarning malakasini oshirish va ularni Islom banki tizimi bo'yicha qo'shimcha ta'lim olishga undash muhim ahamiyatga

ega. Boshqa tomondan, chet eldan malakali mutaxassislarni jalb qilish imkoniyatlarini ham ko'rib chiqish lozim. Kadrlar tayyorlash masalasi hal etilmasa, Islom banki mahsulotlarini kengaytirish va joriy qilishda jiddiy to'siqlar yuzaga kelishi mumkin.

Islom banki mahsulotlarini muvaffaqiyatli joriy qilish uchun ularni mahalliy bozor sharoitiga moslashtirish zarur. Har bir davlatning iqtisodiy, huquqiy va ijtimoiy sharoitlari o'ziga xosdir, shuning uchun Islom banki mahsulotlari boshqa mamlakatlarda muvaffaqiyatli bo'lgan bo'lsa-da, ularni to'g'ri moslashtirish muhim ahamiyatga ega. Mahalliy bozor sharoitlarini hisobga olib, mahsulotlar va xizmatlarni yaratish, o'zgartirish yoki yangilash lozim. Islom banki mahsulotlari, masalan, lizing, qarz berish yoki tijorat operatsiyalarini amalga oshirishda mamlakatda mavjud bo'lgan iqtisodiy sharoitlarni inobatga olish muhimdir. Mamlakatdagi kichik va o'rta biznesning o'sish ehtiyojlari, korxonalarning moliyaviy resurslarga bo'lgan talabini qondirish, shuningdek, davlatning moliyaviy siyosatini hisobga olish zarur. Mahalliy bozor sharoitiga moslashmasdan, Islom banki mahsulotlari muvaffaqiyatli bo'lishi qiyin, chunki har bir mamlakatning o'ziga xos iqtisodiy muammolari, rivojlanish tendensiyalari va iste'mol talablaridan kelib chiqqan holda xizmatlar ko'rsatish zarur.

Islom banki mahsulotlari va tizimining joriy etilishi aholining va tadbirkorlik subyektlarining xabardorligi darajasiga ham bog'liq. Ko'plab mamlakatlarda, ayniqsa rivojlanayotgan davlatlarda, aholi va biznes vakillarining Islom banki tizimi va uning mahsulotlari haqidagi bilim darajasi past bo'lishi mumkin. Odamlar foizsiz moliya tizimi va uning afzalliklarini, shariyat asosida moliyaviy xizmatlardan qanday foydalanish mumkinligini yetarlicha bilmaydi. Bu, o'z navbatida, Islom bankiga bo'lgan ishonchsizlikni keltirib chiqarishi mumkin. Aholining xabardorligini oshirish uchun targ'ibot ishlarini kuchaytirish, seminarlar, treninglar va boshqa ta'lim dasturlarini tashkil etish zarur. Shuningdek, tadbirkorlik subyektlarining ham Islom moliyasi bo'yicha bilimlarini oshirish, ularni foizsiz tizimda faoliyat yuritishga o'rgatish kerak. Moliya xizmatlari, ayniqsa kichik va o'rta biznes uchun, uzoq muddatda muvaffaqiyatli bo'lishi uchun ularning Islom banki tizimi haqida to'liq tushunchaga ega bo'lishlari kerak. Aholi va tadbirkorlarning xabardorligini oshirish,

Islom banki mahsulotlarining qabul qilinishiga va bu sohaning rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Islom banki mahsulotlarini boshqa mamlakatlarda joriy etish tajribasi har xil bo'lishi mumkin, chunki har bir mamlakatning iqtisodiy, huquqiy va madaniy sharoitlari o'ziga xosdir. Islom banki tizimi 1970-yillarda birinchi marta Janubiy Sharqiy Osiyo va Yaqin Sharq mintaqalarida paydo bo'lib, o'z faoliyatini kengaytirgan. Boshqa mamlakatlar, xususan, Saudiya Arabistoni, Malayziya, Indoneziya va Turkiya kabi davlatlar Islom bankini muvaffaqiyatli joriy etgan va uni o'z moliya tizimining ajralmas qismi sifatida qabul qilgan. Bu mamlakatlar o'z iqtisodiy sharoitlariga mos ravishda Islom banki tizimini rivojlantirib, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, o'sib borayotgan aholi ehtiyojlarini qondirish va investitsiyalarni jalb qilishda muhim rol o'ynadi.

Islom bankining muvaffaqiyatli joriy etilishi uchun quyidagi asosiy omillar muhimdir:

1. Huquqiy asos: Mamlakatda Islom banki faoliyatini tartibga soluvchi va uning shariyatga mosligini nazorat qiluvchi qonunlar va me'yoriy hujjatlar mavjud bo'lishi zarur. Masalan, Malayziya va Saudiya Arabistonida Islom bankini joriy etish uchun alohida normativ huquqiy tizimlar yaratilgan.

2. Rivojlanayotgan bozorlar uchun xizmatlar: Islom banki tizimi kichik va o'rta biznesni rivojlantirishda, shuningdek, turli sohalarda ijtimoiy va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Bu tizim investitsiyalarni jalb qilish va bank xizmatlariga bo'lgan ehtiyojni qondirishda samarali vosita bo'lishi mumkin.

3. Moliya va shariyat prinsiplari o'rtasidagi uyg'unlik: Islom banki tizimida shariyat tamoyillari va zamonaviy moliya tamoyillari o'rtasida uyg'unlikni ta'minlash uchun tajriba va bilim talab qilinadi. Islom banki mahsulotlarining muvaffaqiyatli joriy etilishi uchun nafaqat iqtisodiy muhit, balki ijtimoiy va madaniy sharoitlar ham muhim rol o'ynaydi.

Islom moliyaviy mahsulotlarining muvaffaqiyati rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlarda har xil o'lchamda va tezlikda ro'y bermoqda. Rivojlangan davlatlarda, ayniqsa Yevropa va Shimoliy Amerika kabi hududlarda, Islom banki va

moliyasiga qiziqish ortib bormoqda. Bu davlatlarda Islom banki mahsulotlari asosan musulmonlar aholisining ehtiyojlariga javob berish uchun taklif etilmoqda, ammo oxirgi yillarda bu tizimning afzalliklari haqida bilimning kengayishi natijasida ko'proq insonlar bu xizmatlarga murojaat qilmoqda. Masalan, Britaniya va Germaniya kabi davlatlar Islom banki mahsulotlarini o'z bank tizimlariga integratsiya qilishga harakat qilmoqdalar. Bu mamlakatlarda Islomiy moliya mahsulotlari, asosan, halol investitsiyalar va foizsiz bank xizmatlari sifatida mavjud.

Rivojlanayotgan davlatlarda esa Islom moliyaviy mahsulotlari katta muvaffaqiyatga erishgan. Mamlakatlar, masalan, Malayziya, Indoneziya va Turkiya Islom banki va moliyasi sohasida katta yutuqlarga erishgan va uni o'z iqtisodiy tizimlariga integratsiya qilgan. Malayziya, ayniqsa, Islomiy moliya sohasidagi yirik markazlardan biriga aylangan va bu mamlakatda Islom banklari keng tarqalgan. Malayziya hukumati Islom bankini rivojlantirish uchun yirik qonuniy va moliyaviy infratuzilmani yaratgan, bu esa ushbu tizimni mustahkamlashga yordam bergan. Bunday muvaffaqiyatlar, odatda, davlatning qo'llab-quvvatlashi, Islom bankining huquqiy asoslari va moliyaviy mahsulotlarni keng targ'ib qilishga asoslangan.

Bundan tashqari, rivojlanayotgan davlatlarda Islom bankining ijtimoiy mas'uliyatga asoslangan yondashuvi va kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlashdagi muvaffaqiyatlari ham katta ahamiyatga ega. Islomiy moliya tizimi kichik tadbirkorlarni moliyalashtirishda muhim rol o'ynaydi, chunki bu tizimning asosiy tamoyillari foyda va zarar taqsimoti bo'yicha adolatli shartlar yaratadi, shuningdek, turli sohalarda iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantiradi. Islom bankining muvaffaqiyati, ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda jamiyatning foizli moliyaviy xizmatlardan norozi bo'lgan qatlamlari orasida sezilarli. Islom banki nafaqat iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga, balki jamiyatda halol va adolatli moliyaviy tizimni o'rnatishga hissa qo'shmoqda.

Shunday qilib, Islom moliyasi va bank tizimi rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlarda o'zining muvaffaqiyatini ta'minladi, bu tizimning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy sharoitlarga moslashish qobiliyati va uning global moliya bozoridagi o'rnini tobora kuchayib boradi.

Xulosa

Islom banki mahsulotlarini joriy qilish orqali mamlakatda moliya sektori diversifikatsiyasini amalga oshirish, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va ijtimoiy adolatni kuchaytirish mumkin. O'zbekistonning iqtisodiy sharoitlari va mavjud talab Islom banki uchun katta imkoniyatlar yaratadi. Biroq, bu tizimni muvaffaqiyatli joriy qilish uchun huquqiy bazani mustahkamlash, kadrlar tayyorlash, bozor sharoitlariga moslashtirish va aholining xabardorligini oshirish kabi masalalarga e'tibor qaratish zarur.

Raqobat muhitining rivojlanishi va hukumatning qo'llab-quvvatlash dasturlari orqali Islom banki mahsulotlari nafaqat iqtisodiy o'sishga, balki ijtimoiy barqarorlikka ham xizmat qiladi. Shariyat tamoyillari asosida amalga oshirilgan moliyaviy operatsiyalar jamiyatda adolatni ta'minlash va aholi ishonchini oshirishga yordam beradi.

Kelajakda, O'zbekistonda Islom bankining kengayishi va rivojlanishi, davlat tomonidan yaratilgan qulay sharoitlar, bank sektorining innovatsion yondashuvlari va aholi xabardorligining oshishi orqali amalga oshirilishi mumkin. Shunday qilib, Islom banki o'zining ijtimoiy mas'uliyatini, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va jamiyatni rivojlantirishdagi rolini mustahkamlashda davom etadi.

MANBALAR RO'YXATI

1. AHMED, H. (2011). *ISLAMIC BANKING: PRINCIPLES AND PRACTICES*. LONDON: EDWARD ELGAR PUBLISHING.
2. AKHUNDOV, A. & YULDASHEV, S. (2020). *ISLOM BANKI: TAMOYILLAR VA AMALIYOT*. TASHKENT: O'ZBEKISTON IQTISODIYOTI NASHRIYOTI.
3. ISLAMIC FINANCIAL SERVICES BOARD (IFSB). (2020). *ISLAMIC FINANCE: PRINCIPLES, POLICIES AND PRACTICES*. KUALA LUMPUR: IFSB PUBLICATIONS.

4. KARIMOV, I. (2019). *O'ZBEKISTONDA ISLOM BANKINI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI*. TASHKENT: O'ZBEKISTON IQTISODIYOTI VA MOLIYA JURNALI.
5. KHAN, M. & BHATTI, M. (2008). *ISLAMIC BANKING AND FINANCE: THEORY AND PRACTICE*. NEW YORK: SPRINGER.
6. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MARKAZIY BANKI. (2021). *ISLOM BANKI VA MOLIYAVIY XIZMATLAR: O'ZBEKISTON TAJRIBASI*. TASHKENT: O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MARKAZIY BANKI NASHRIYOTI.
7. SHIRAZI, N. (2016). *ISLAMIC FINANCE: GLOBAL CHALLENGES AND OPPORTUNITIES*. OXFORD: OXFORD UNIVERSITY PRESS.
8. SULEYMANOV, D. (2018). *ISLOMIY MOLIYA TIZIMI VA UNING JAHON MOLIYA TIZIMIDAGI O'RNI*. TASHKENT: MARKAZIY OSIYO ILMIY-NASHRIYOT.
9. UNITED NATIONS ECONOMIC AND SOCIAL COMMISSION FOR ASIA AND THE PACIFIC (ESCAP). (2017). *FINANCING FOR DEVELOPMENT: ISLAMIC FINANCE IN EMERGING MARKETS*. BANGKOK: UNITED NATIONS ESCAP.
10. WORLD BANK. (2015). *ISLAMIC FINANCE AND ECONOMIC DEVELOPMENT*. WASHINGTON, D.C.: WORLD BANK GROUP.